

Олег Рабенчук (Київ)

СОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА СЛУЖБОВЦІВ СИЛОВИХ СТРУКТУР ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УРСР У 1946–1953 РР.

Після завершення Великої вітчизняної війни населення України, особливо її західних областей, зіштовхнулося із сваволею та незаконними діями внутрішніх військ УРСР. На заході республіки йшла боротьба радянської влади із рухом опору військ УПА, тож часто, прикриваючись нею, військовослужбовці МВС та МДБ УРСР принижували, грабували та убивали безвинних громадян. Влада намагалася певним чином боротися з такими проявами поведінки особового складу силових структур, але часто порушники залишалися безкарними, або несли за свої злочинні дії надто слабке покарання.

За перший квартал 1946 р. військовими трибуналами військ МВС Західних областей України і трибуналами з'єднаних військ МДБ, розміщених у західному регіоні республіки на судових засіданнях було розглянуто 51 справу, за якими засудили 77 осіб. (За попередній 1945 р. було засуджено 365 осіб). Офіцерський склад серед усіх засуджених становив 24%, комуністів і комсомольців було 30%. Серед засуджених до внутрішніх військ МВС належало 23 особи, органів МВС – 43 особи. Найбільша кількість засуджених і розглянутих справ була у Волинській області: вироки було винесено 42 особам, які фігурували у 18 справах. Заходи, які проводило керівництво органів МВС і МДБ, командування військ МВС, органи прокуратури й Військові трибунали були не надто ефективними і дієвими, тож кількість правопорушень серед особового складу МВС-МДБ суттєво не зменшувалась.

Віддзеркаленням ставлення влади до місцевого населення є факти убивства мирних громадян. Убивці хоча й каралися інколи смертною карою, але, через загальну політику партійного керівництва країни, не заставляли злочинців у погонах особливо задумуватися над наслідками своїх дій. Наведені нижче випадки свідчать про це досить красномовно. Так, оперуповноважений Комарновського районного відділу МВС Дрогобицької області Григор'єв 27 січня 1946 р. у нетверезому стані при допиті громадян села Вірлі А. Михайлишина, Анастасії Карась і Палагеї Дуда вимагав необхідні йому свідчення, нецензурно висловлювався, застосовував фізичну силу. Того ж дня, не отримавши свідчень, із особистої зброї застрелив мешканця села Бірги Комарновського району Ф. Заваринського. 20 березня 1946 р. Військовий трибунал військ МВС Дрогобицької області на закритому засіданні у присутності особового складу засудив Григор'єва до розстрілу. Дільничний уповноважений Отинійського РВ МВС Станіславської області М. Л. Єрмінов 22 серпня 1945

р. був направлений старшим на чолі оперативної групи для боротьби з формуваннями УПА. Під час операції були затримані 16-річний підліток Романюк та 12-річний хлопчик Совчак. Особисто, у присутності бійців, Єрмінов безпідставно застрілив обох дітей. Військовий трибунал Станіславської області в березні 1946 р. у клубі м. Отинь за присутності особового складу працівників міліції засудив його до розстрілу. Помічник оперуповноваженого Костопільського райвідділу МВС Рівненської області К.А.Процук 1 листопада 1944 р. під час допиту бив затриману Мельник, після допиту, супроводжуючи у КПЗ скинув її зі сходів другого поверху, потім вивів за будинок і розстріляв. 17 січня 1946 р. Військовий трибунал Рівненської області засудив Процука до 10 років позбавлення волі.

16-17 березня 1946 р. у Луцьку Військовий трибунал Волинської області у місці розташування 277 полку військ МВС за участі особового складу розглядав справу з обвинувачення сержанта згаданої частини Бомбіна та інших восьми осіб військовослужбовців тієї ж частини. Слідство встановило, що Бомбін з військовослужбовців полку створив озброєну банду. Здійснюючи самовільні відлучення з розташування частини вони виїздили на автомобілях у прилеглі до міста райони, де здійснювали озброєні напади на селянські господарства. Видаючи себе за бійців УПА бандити забирали у селян одяг, взуття, цінності, продукти харчування, худобу, били їх, погрожували убивством. Грабували навіть удень на великих дорогах. Загальна вартість пограбованого становила 131 тис. руб. Бомбін, як організатор, брав участь у 12 озброєних нападах, не рахуючи денних грабунків на дорогах. За обвинуваченням у бандитизмі Бомбін був засуджений до розстрілу, 5 осіб до 10 років позбавлення волі, 3 особи – 8 років¹.

Бувший старший інспектор відділу спецгрупи табору військовополонених № 275 МВС гвардії старший лейтенант В.А.Чугут 15 січня 1945 р., будучи командиром роти військ МВС, з групою підлеглих бійців прибув у село Нові Криводулі Станіславської області з метою ліквідації формувань УПА. Під час проведення операції було затримано місцевого жителя І.Зінчука, продавця сільпо, безпідставно запідозреного у причетності до УПА, якого вивели на окраїну села і розстріляли. Крім цього упродовж 1945 р., зловживаючи службовим становищем Чугут розкрадав приналежні табору продукти, обмундирування та продавав їх на базарі. Військовий трибунал Львівської області засудив Чугута до 10 років ув'язнення.

Ці та інші аналогічні справи за своїм характером були дуже серйозними злочинами, однак вони виникали перш за все внаслідок політики радянського керівництва стосовно західних регіонів України. Для голів Військових трибуналів військ МВС Українського округу вони становили надзвичайно велику соціальну небезпеку не за своєю показовою тенденцією до вседозволеності службовців МВС-МДБ, а тим,

що в умовах Західної України “контрреволюційні організації українсько-німецьких націоналістів ще продовжували свою ворожу роботу проти Радянської влади”, тому могли настроїти велику кількість людей проти ще не вкоріненої у цей регіон України влади комуністів. Тому лінія судових репресій по справам даного виду злочинів у середовищі органів МВС-МДБ і військ МВС мала проводитися “зі всією суворістю”, що, однак, не завжди ставалося, тому і не спонукало потенційних порушників закону відмовлятися від своїх протиправних дій.

Можна назвати типові прояви ліберального ставлення Військових трибуналів до злочинців у формі. Так, Військовий трибунал Волинської області засудив до 4 років позбавлення волі умовно колишнього уповноваженого Горохівського райвідділу МВС Чернишова. Він був визнаний винним у тому, що будучи старшим групи у боротьбу з формуваннями УПА не здійснював контролю за підлеглими, внаслідок чого вони привласнювали речі вилучені при обшуках, вчиняли побиття і розстріли громадян. Крім того, за розпорядженням Чернишова, був розстріляний громадянин Барило. Цей же трибунал у кінці 1945 р. виніс два подібні вироки. 2 грудня 1945 р. до 5 років ув'язнення було засуджено колишнього лейтенанта 169 полку військ МВС Павлова, який розстріляв громадянку Данилюк після того, як під час допиту не отримав від неї показів щодо її причетності до УПА. Того ж числа до 5 років умовно було засуджено командира комендантського взводу 169 полку військ МВС Кагана за хуліганські прояви, знущання над громадянами, спробу згвалтування 12-літньої дівчинки, втрату зброї. По усім трьом справам головував член Військового трибуналу Ортяков. Вказані вироки були опротестовані і відмінені Військовим трибуналом округу, справи повторно розглянуті, Ортяков з посади звільнений і переведений на роботу секретаря у тому ж Військовому трибуналі.

19 грудня 1945 р. Військовий трибунал військ МВС Тернопільської області під головуванням члена Військового трибуналу Гоячова засудив на 5 років умовно старшого лейтенанта 223 бригади військ МВС Риженкова. Під час допиту він намагався насильно вибити зізнання у громадянки Григорчук (1927 року народження), яку запідозрили у зв'язках з УПА; у нетверезому стані гвалтував її. Знаковим у цій справі є те, що вона переглядалася двічі, хоча протиправність і зухвалість учиненого досить показова. Військовий трибунал округу постановою від 4 січня 1946 р. вирок відмінив через м'якість покарання. Удруге той самий Військовий трибунал, під головуванням майора юстиції Летягіна, 13 лютого 1946 р. знову засудив Риженкова на 5 років умовно. Вирок ще раз опротестували і відмінили. Питання стосовно майора Летягіна було поставлено у партійному порядку та накладено на нього партійне стягнення за проявлений лібералізм.

Заступник начальника Вашківського райвідділу МВС Чернівецької області Лазарєв, перебуваючи 6 травня 1945 р. у районі села Костинці Вашківського району на операції з ліквідації формувань УПА, затримав у будинку двох місцевих мешканців – Штефанюк і Драфта. На шляху через ліс, внаслідок небажання вести із собою у райцентр затриманих громадян, розстріляв їх. Військовий трибунал під головуванням капітана юстиції Шувалова засудив Лазарєва лише до 3 років позбавлення волі, після чого, на підставі указу від 7 липня 1945 р. про амністію – звільнив.

Строки розгляду подібних справ були досить повільними, що не сприяло зменшенню кількості порушень законодавства, а лише утверджувало порушників у думці, що представники влади на місцях закрийють на їх злочинні дії очі. Понад 50% справ розглядалися у термін більше 10 днів (за виключенням Військового трибуналу Волинської області), у Станіславській, Чернівецькій, Львівській областях – більше 20 днів. Основна причина цього – несвоєчасне етапування, невчасна явка свідків, великий об'єм роботи у трибуналах. Інший показовий фактор – безвідповідальність і неоперативність окремих працівників трибуналу. Терміни від моменту здійснення злочину і до того, як справа дійде до Військового трибуналу залишалися надто тривалими. Голови і оперативні працівники Військових трибуналів на ці факти не реагували, вищестоящі інстанції не інформували, а, відповідно, не вели боротьби за скорочення термінів попереднього слідства і своєчасного викриття здійснених злочинів².

За другий квартал 1946 р. всіма військовими трибуналами військ МВС Західних областей України і трибуналами з'єднаних військ МДБ, розміщених на території західних областей, було розглянуто 133 справи, за якими засудили 187 осіб. По відомствам вони розподілялися наступним чином: МВС – 92 особи, війська МВС – 86, МДБ – 9. З них засуджених осіб офіцерського складу було 58, сержантів – 18, рядових – 111. За партійною приналежністю розподіл був наступним: членів ВКП(б) – 40 осіб, комсомольців – 37, безпартійних – 110. По видам злочинів найбільше було грабежів, розбійних нападів та насильницьких дій – 72 випадки, самочинних розстрілів і поранень – 44, хабарництва – 43, незаконних затримань і обшуків – 15, незаконного вилучення майна – 10 випадків.

Основна маса засуджених у 2 кварталі 1946 р. здійснила правопорушення у 1 кварталі 1946 р. (80 осіб) і навіть у 1945 р. (37 осіб). Це підтверджує факт того, що часто кримінальне переслідування порушників закону слідчі органи здійснювали з великим запізненням, а слідчі дії проводили дуже повільно. За терміном покарання на строк від 5 до 9 років було ув'язнено 115 осіб, більше 10 років – 43 особи, розстріляно – 10 осіб³.

Серед поширених злочинів у цей період часу можна відмітити наступні:

– оперуповноважений Березовського райвідділу МВС Рівненської області Міханцев 18 квітня 1946 р. у нетверезому стані зайшов у будинок Гречка де став погрожувати присутнім зброєю, побив револьвером 70-річну жінку і пострілом важко поранив її у голову. За цей злочин він був засуджений на 10 років;

– бійці винищувального загону Седилщанського РВ МВС Волинської області Маргіс і Півень 12 лютого 1946 р. у нетверезому стані ходили по будинкам і під загрозою зброї вимагали від мешканців села горілку та харчі. Маргіс, зайшовши у будинок Бебіс убив його, вистріливши з автомата. Півень відкрив стрільбу по даху будинку, який від цього загорівся, і не дозволив гасити пожежу. Військовим трибуналом Волинської області Маргіс був засуджений до розстрілу, Півень – до 10 років ув'язнення;

– міліціонери кавалерійського ескадрону УМВС Тернопільської області Рябов і Корієв 21 лютого, перебуваючи у відрядженні в селі Обуч, у нетверезому стані увірвалися у будинок Шліхта та вимагали горілку, не отримавши якої зв'язали господаря і убили та згвалтували його сестру. Ще через два місяці – 6 травня – Корієв зайшов у будинок М.Боярчук, 1927 року народження і згвалтував її. Військовим трибуналом Тернопільської області Рябов і Корієв були засуджені до розстрілу;

– начальник гарнізону 445 полку 81 дивізії військ МВС молодший лейтенант Грішін уночі у нетверезому стані ходив по будинкам станції Моквин, вчиняв незаконні допити, образи і погрози зброєю, видаючи себе за бійця УПА. Військовий трибунал 81 дивізії засудив його до 6 років ув'язнення;

– командир роти 332 полку 62 дивізії військ МВС Холостяк систематично упродовж березня 1946 р. проводив незаконні затримання жінок, приводив їх у свою канцелярію, допитував, бив, гвалтував, зокрема, Макетчину, Салдан, Перих та інших. Військовий трибунал 62 дивізії засудив його до 10 років позбавлення волі;

– командир відділення 145 полку 62 дивізії військ МВС Сальников 18 квітня 1946 р. зайшов у помешкання громадян Кулянин і Гривчак, бив їх, погрожуючи розстрілом, вимагав інформацію про відомих їм бійців УПА. Незаконно арештувавши Гривчак повів її у ліс, де, штовхаючи у вогнище і погрожуючи розстрілом знову вимагав повідомити про бійців УПА, однак, нічого не довідавшись, відпустив. За свої дії Холостяк був засуджений Військовим трибуналом 62 дивізії до 7 років позбавлення волі;

– оперуповноважений Богородчанського району Станіславської області Борисов 6 лютого 1946 р. затримав громадян Гуменюк і Чурукіну. Під час допиту бив їх. Наступного дня затримав громадян Сітко і Фанега,

яких також при допиті побив, закрив у холодному приміщенні і протримав без їжі 2 доби, внаслідок чого Сітко померла. Військовий трибунал Станіславської області засудив Борисова до розстрілу⁴.

Голова Військового трибуналу військ МВС Українського округу полковник юстиції Ситенко, який доповідав секретарю ЦК КП(б)У про порушення військовослужбовцями військ МВС і працівниками органів МВС і МДБ законодавства, відмічав, що по окремим справам трибунали виносили недостатньо суворі заходи покарання, що не відповідало особливій жорстокості здійснених правопорушень. Так старший уповноважений Мукачівського оперативного відділу Бородайчук 16 березня 1946 р. викликав до себе у кабінет затриману М.Бодолму, яку згвалтував. За свій злочин він був засуджений Військовим трибуналом Закарпатської області лише до 2 років позбавлення волі. Військовослужбовці панцерника військ МВС Сотніков і Проскурін у нетверезому стані 27 лютого 1946 р. напали на стрілочницю залізничної будки Городнюк. Намагаючись згвалтувати, Сотніков поранив її з пістолета і, побоюючись відповідальності, убив двома пострілами. За вчинене Військовий трибунал 32 дивізії засудив Сотнікова до 10 років позбавлення волі, Проскуріна – 5. Лейтенант 330 полку військ МВС Нікітін незаконно затримав громадянина Пай, якого відвів у поле і розстріляв. Військовий трибунал 32 дивізії засудив його до 7 років ув'язнення. Однак жорсткі заходи щодо недопущення винесення й надалі подібних м'яких вироків головою вжиті не були. Він лише зробив трибуналам округу загальні вказівки.

З метою упередження порушень законодавства військовими трибуналами проводились серед працівників МВС, МДБ і військовослужбовців МВС показові судові процеси, вирoki оголошувалися у наказах по МВС, МДБ і військам, проводились доповіді і бесіди серед особового складу. Зокрема Військовий трибунал Станіславської області провів 6 показових процесів та у наказах оголосив 8 вироків; трибунал Дрогобицької області провів 4 процеси; Рівненської – 7 і оголосив 14 вироків; Волинської – 7 і 9 вироків; Чернівецької – 4 і 1 вирок; Львівської – 3 і 10 вироків; Тернопільської – 8 і 24 вирoki; трибунал 82 дивізії провів 8 процесів і оголосив 8 вироків; 81 дивізії – 3 і 3 вирoki; 62 дивізії – 12 і 13 вироків. Із 133 справ, розглянутих військовими трибуналами у другому кварталі 1946 р., 76 справ (57%) розглядалися у показовому порядку за участі сторін. Багато справ розглядалося на території військових частин і органів МВС-МДБ хоча й без участі обвинувачів і захисту, але серед мас – службовців МВС, МДБ і військових МВС⁵.

У лютому 1947 р. голова Військового трибуналу військ МВС Українського округу полковник юстиції Ситенко доповідав секретареві ЦК КП(б)У Коротченку про факти порушень законодавства

військовослужбовцями військ МВС і працівниками органів МВС і МДБ за четвертий квартал 1946 р. Відмічалось, що усіма підвідомчими трибуналами Українського округу було розглянуто 133 справи, за якими засудили 156 осіб, з них співробітників МВС – 91 особу, МДБ – 15, військовослужбовців військ МВС – 50 осіб. Серед злочинних проявів найбільш характерними залишалися грабежі, розбій, насильство – 33 справи, незаконні розстріли і поранення – 32 справи, незаконне затримання і обшуки – 29 справ. За здійснені злочини на строк від 5 до 9 років позбавлення волі було засуджено 71 особу (45,5%), більше 10 років – 40 осіб (25%), 5 осіб були засуджені до розстрілу.

Дана статистика свідчить про важкість здійснених злочинів більшістю правопорушників, які були засуджені за свої дії до розстрілу та на термін більше 5 років. Зокрема Військовий трибунал Сталінської області засудив на 10 років ув'язнення Нікітіна за те, що він, будучи міліціонером 2 відділення міліції Сталіно, затримав 27 вересня 1946 р. демобілізованого з армії Кузьміна та застрелив його. Вироком Військового трибуналу Рівненської області були засуджені колишній начальник Вербського райвідділу МВС Рівненської області майор Белянцев і колишній командир роти 445 полку військ МВС Чукуєв на 8 років кожен за те, що за їх наказом було розстріляно колишніх бійців УПА⁶.

З виписки огляду судової практики Військових трибуналів військ МВС Українського округу по справам стосовно працівників міліції дізнаємося, що у першому півріччі 1947 р. підвідомчими трибуналами військ МВС було розглянуто 420 справ щодо співробітників органів міліції, у яких фігурувало 476 осіб, тоді як у другому півріччі 1946 р. було розглянуто 334 справи стосовно 388 осіб (без Військових трибуналів Харківської, Чернігівської, Тернопільської, Миколаївської і Волинської областей). З числа засуджених 374 особи (78,6%) належали до рядового складу та були без звань, до офіцерського складу належало 82 особи (17,2%). Найбільша кількість порушників закону з офіцерським званням була у Київській області – 17,2%, Одеській – 29,4%, Дніпропетровській – 25%. Судимість серед працівників міліції за місцем роботи в основному припадала на міські органи міліції. Вони склали 51% усіх засуджених. За стажем роботи основний контингент засуджених припадав на працівників міліції з досвідом служби до 3 років – 77,3%, з них зі стажем до 1 року було 36,1% осіб, інші 22,7% становили особи зі стажем від 5 років і більше. Членів, кандидатів у члени ВКП(б) та комсомольців було 34,8% відносно усієї кількості засуджених працівників міліції у першому півріччі 1947 р.

Найбільш поширеними злочинами були: порушення законодавства – 127 засуджених (26,7%), дезертирство – 48 (10%), хабарництво – 67 (14,1%), убивство – 20 (4,2%). Найбільша кількість порушень законодавства спостерігалася у Київській, Тернопільській,

Сталінській областях, хабарництва – Сталінській, Дніпропетровській, Запорізькій областях. Покарань на строк від 5 років і більше було 46,8%, від 3 до 5 років – 25,8%.

Серед дисциплінарних проступків найбільше було випадків пияцтва – 423, зловживань службовим становищем – 124, невиконань наказів – 123, порушень законодавства – 129, всього дисциплінарних порушень серед співробітників міліції у першому півріччі 1947 р. було – 1993. Відмічалось, що дисциплінарні порушення часто вчиняв офіцерський склад – 51,2%, сержантський – 4,5%. Найбільша кількість дисциплінарних порушень спостерігалась у Київській області – 430, Харківській – 248, Дніпропетровській – 223, Житомирській – 132. Причиною злочинності та частих дисциплінарних порушень у середовищі працівників міліції була відсутність контролю за роботою підлеглих, що відмічалось у 13 областях – Київській, Харківській, Дніпропетровській, Полтавській, Сумській, Сталінській, Вінницькій, Чернігівській, Львівській, Дрогобицькій, Тернопільській і Волинській.

Серед особового складу військ МВС і МДБ упродовж першого півріччя 1947 р. стався 1091 злочин, за яким було засуджено 1301 особу. (У першому кварталі 1946 р. сталося 1514 злочинів, засуджено – 1631 особу, у другому кварталі 1946 р. відповідно 1304 і 1515 осіб). Серед злочинних проявів найбільше було крадіжок державного майна і особистої власності громадян (214), зловживань по службі (185), самовільних відлучок (116), дезертирства, убивств і поранень, бандитизму, грабежів. Основними причинами такої ситуації у військах МВС і МДБ була відсутність належного військового порядку. Догани, які оголошувалися особовому складу, усерйоз не сприймалися, була поширена практика “попустительства”, а інколи й прямого захоплення до злочинних проявів з боку офіцерського складу і начальників гарнізонів⁷.

Зокрема, командуючий військами Львівського округу генерал-полковник Попов доповідав секретарю ЦК КП(б)У М.Хрущову про випадок обстрілу 9 січня 1946 р. по дорозі у Рівне в Тучинський табір двох авто 100 і 38 полків 10 механізованої дивізії та ситуацію, яка склалася у ході його розслідування. З метою виявлення формувань УПА, які запідозрили у вчиненому, у сусіднє село В.-Житень було направлено дві групи військовослужбовців. Оскільки попередньої домовленості про одночасні дії двох груп не було, вони обстріляли одна одну, що внесло дезорганізацію у ряди військовослужбовців. Усім цим та недостатнім контролем офіцерського складу скористалася частина бійців, які розійшлися по селу, здійснюючи грабежі і гвалтування. У них брали участь старший лейтенант Морозов і молодший лейтенант Посеніцький. У результаті безчинств військовослужбовців було убито 6 осіб, з них троє дітей, спалено 6 помешкань та 18 підсобних будівель. За фактом злочинних дій були

заарештовані і засуджені старший лейтенант Морозов, лейтенант Бобильков, молодший лейтенант Посеніцький і 6 рядових.

Заступник начальника інспекції окружного комітету МВС УРСР підполковник Петров 10 вересня 1946 р. відмічав, що 12 червня 1946 р. оперуповноважений Дублянського райвідділу МВС Дрогобицької області молодший лейтенант С.Полтусов спільно з помічником оперуповноваженого того ж райвідділу МВС Д.Яновським і бійцями винищувального батальйону для виконання оперативного завдання відправилися у село Колонія. Прибувши туди відрекомендували себе бійцями УПА. Полтусов без будь-яких підстав розстріляв місцевого жителя О.Решетаря (1929 року народження). Яновський побив Р.Юрковську і її чоловіка Стрілецького. За вчинені дії Полтусов і Яновський були заарештовані.

Відповідальний організатор оргінструкторського відділу ЦК КП(б)У Степанов доповідав 24 жовтня 1946 р. завідувачу цього відділу Зленку по справі бандитсько-грабіжницької групи військовослужбовців 656 полку 116 стрілецької дивізії. За цією справою 17 травня 1946 р. Військовий трибунал 52 армії засудив капітана Варавка і сержанта Семенова до розстрілу, сержанта Акулова – до 20 років каторжних робіт, старшого сержанта Євсівлєєва – до 8 років виправно-трудоих таборів, рядового Трушина – до 10 років позбавлення волі.

Заступник начальника УМВС Рівненської області майор Гаврилов 11 листопада 1946 р. повідомляв про те, що уніч на 15 вересня 1946 р. у Вербський райвідділ МВС надійшла інформація про убивство 62-ох річного жителя села Стовбець Т.Котульського і 3-х місячної дитини, поранення і пограбування 3-х мешканців села. У результаті оперативних слідчих дій були виявлені військовослужбовці взводу зв'язку 88 КААТП: старший сержант Д.Кушнірук (1922 року народження, українець, уродженець Волинської області, перебував у лавах збройних сил з 1944 р.) і ефрейтор О.Дождєв (1922 року народження, росіянин, уродженець Горьківської області). 29 вересня 1946 р. у приміщенні районного клубу міста Верба відбулося відкрите судове засідання Військового трибуналу 14 повітряної армії, на якому були присутні близько однієї тисячі мешканців районного центру і близько ста мешканців села Стовбець. Указаних військовослужбовців було засуджено до розстрілу⁸.

Багато недоліків було у роботі органів прокуратури, суду та МВС, працівники яких також допускали серйозні порушення законодавства, про що завідувач відділом Управління кадрів ЦК КП(б)У Стеценко доповідав 2 грудня 1947 р. секретарю ЦК КП(б)У Д.Коротченку. У доповідній записці Стеценка відмічалось, що у представленому ЦК КП(б)У звіті “Про заходи з укріплення соціалістичної законності і радянського правопорядку в Україні”

Прокурор УРСР Руденко і міністр юстиції Панасюк правильно вказали на вади роботи партійних і радянських органів та господарських організацій у справі боротьби з кримінальною злочинністю. Однак завважувалося, що при цьому вони недостатньо і не самокритично показали роботу органів Прокуратури і суду, не проаналізували серйозних недоліків у роботі, як самої Прокуратури УРСР та Міністерства юстиції, так і їх органів на місцях, хоча, як наголосив Стеценко, указані органи працювали украй незадовільно і у їхній роботі спостерігалися серйозні недоліки та помилки.

Внаслідок поганого добору кадрів та слабкого контролю за їх роботою у ряді областей і, особливо, у Західній Україні багато прокурорів і народних суддів допускали грубі відхилення, слабо вели боротьбу з кримінально-злочинними елементами і своєю безпринциповістю сприяли порушенням й нерідко самі допускали їх. Прокурор і міністр юстиції особливо незадовільно керували судово-прокурорськими органами Західних областей, які не враховували специфіки роботи у цьому регіоні, внаслідок чого прокури виносили політично неправильні постанови та судові вирокі і рішення. Багато міських і районних прокурорів не виступали на судових засіданнях у якості державних обвинувачів з викриття кримінально-злочинних елементів. Слабо здійснювали нагляд за роботою органів міліції, МВС УРСР і проявляли лібералізм до працівників міліції, які грубо порушували закони⁹.

Не припинялися випадки незаконних арештів і масового затримання громадян. Так за перше півріччя 1947 р. органи міліції МВС безпідставно затримали більше 18 тис. громадян, звільнили у процесі слідства внаслідок припинення справ і за виправдальними вироками 2354 особи. Прокурори, які несли відповідальність за кожний незаконний арешт поряд з працівниками МВС, як правило, залишалися безкарними. Наприклад, у Кам'янці-Подільському упродовж тривалого часу (з 1944 по 1947 рр.) начальник відділу МВС Стасюк грубо порушував законодавство, безпідставно затримував і тримав під слідством багатьох громадян, однак прокурор міста Мосунов, знаючи про це, не вживав заходів щодо припинення беззаконня, більш того, нерідко сам санкціонував такі протиправні дії. Крім того Мосунов скомпрометував себе злочинними зв'язками з корисливою метою із підслідними особами, з якими систематично розпивав спиртні напої. Однак до втручання Управління кадрів ЦК КП(б)У ні обласна прокуратура, ні прокуратура УРСР не ставила питання щодо звільнення Мосунова з роботи і притягнення його до кримінальної відповідальності.

У Прокуратурі і Міністерстві юстиції УРСР та їх органах на місцях усі післявоєнні роки продовжувало спостерігатися порушення законодавства, мали місце факти, коли на роботу в органи суду і

прокуратури зараховували осіб, які “не викликали політичної довіри”: засуджених, морально “розкладених”, хабарників і раніше відрахованих з цих органів за компрометуючими матеріалами. Внаслідок цього на ряді важливих ділянок прокурорської і судової роботи виявлялися випадкові і неперевірені люди, а часом і державні злочинці, які проникали у правоохоронні органи, щоб використовувати їх з корисливою метою.

Матеріали перевірок показували, що такий вид злочинів, як хабарництво серед судово-прокурорських органів, ставав все більш поширеним. Упродовж 1946 р. було притягнуто до кримінальної відповідальності і засуджено за хабарі 22 працівника судів і 23 працівника органів прокуратури. За цей час було знято з роботи і притягнуто до відповідальності за грубі порушення законодавства 84 судових працівника і 67 прокурорських працівників. Указані відомості про факти хабарництва були неповними, оскільки Міністерство юстиції і Прокуратура УРСР не мали інформації про кількість точно встановлених випадків хабарництва. У центральних органах цих відомств не надавали необхідної уваги ні сигналам щодо хабарів, ні самим фактам хабарництва у середовищі судово-прокурорських працівників, оскільки сигнали і факти хабарництва не розглядалися їх керівництвом як негативні події надзвичайної важливості¹⁰.

За 1947 р. були виявлені факти групового і систематичного отримання хабарів судово-прокурорськими працівниками Києва. Так, багаточисельна група працівників київської міської прокуратури – Лозин, Таскаєв, Шевченко, Левченко та інші упродовж тривалого часу незаконно припиняла кримінальні справи, звільняла з-під варті крупних кримінальних злочинців, за що отримувала великі хабарі. Наприклад, лише Таскаєв за такі злочинні дії отримав 135 тис. руб. На початку 1947 р. усі вказані злочинці були засуджені. У серпні 1947 р. за фальсифікацію справи засудженої спекулянтки було спіймано на отриманні хабара на суму 30 тис. руб. члена Вінницького обласного суду Кошину. Народний суддя 3 дільниці Ворошиловграда Кошевой за звільнення з-під варті розтратника Мознева отримав хабар на суму 3500 руб. та 2 відрізи тканини, за що був арештований.

Показовим є приклад з колишнім прокурором Одеси Фірябовим, який упродовж тривалого часу здійснював злочини при розгляді справ з житлових питань. Налагодивши стосунки з рецидивістом Козловським, що працював юристом “Особгастронома”, він почав здійснювати незаконні операції, за які брав хабарі. У кінці 1945 р. на прохання Козловського Фірябов припинив справу з виселення Блехмана, за що отримав хабар на суму 4 тис. руб. Улітку 1946 р. за відміну постанови райпрокуратури щодо вилучення однієї кімнати у Дудченко отримав хабар на 6 тис. руб. і 2 золотих годинника; тоді ж, за звільнення з-під варті Горосевич і Чичко – 13 тис. руб.; у грудні 1946

р., за припинення справи з обвинувачення Вакса – 12 тис. руб. Така кількість злочинів високою посадовою особою могла статися лише внаслідок безконтрольності обласної і республіканської прокуратури, які не перевіряли роботу Фірябова з часу звільнення Одеси від німецько-фашистських окупантів. Лише у вересні 1947 р. Фірябов був засуджений до 8 років позбавлення волі.

ЦК КП(б)У постановою від 28 листопада 1946 р. зобов'язав Прокуратуру УРСР здійснити необхідні заходи для припинення подібних явищ хабарництва, які підривали авторитет органів прокуратури. Однак прокурор УРСР Р.Руденко і його заступник Ф.Глух не зробили для себе необхідних висновків і не вчиняли відчутних практичних заходів з налагодження рішучої боротьби з порушниками закону і хабарниками серед прокурорських працівників. Факти хабарів судово-прокурорськими працівниками не розглядалися у Прокуратурі і Міністерстві юстиції УРСР як надзвичайно негативні явища, на засіданнях колегії Міністерства юстиції і оперативних нарадах при Прокуратурі УРСР дане питання також не обговорювалося і не ставилося питання про відповідальність керівників судових органів. Як зазначав завідувач відділом Управління кадрів ЦК КП(б)У Стеценко, ситуація була схожа на небажання “виносити сміття з хати”.

Крім того Міністерство юстиції УРСР мало відомості про те, що деякі судді надто ліберально ставилися до випадків хабарництва. Зокрема, народний суд Ольчинського району Волинської області засудив Ткачука, який брав хабарі, до примусових робіт, мотивуючи таке легке покарання тим, що він брав їх уперше. Відповідальність за існуючий стан речей Стеценко покладав на відсутність контролю за роботою органів суду і прокуратури з боку Прокурора УРСР Руденка і міністра юстиції УРСР Панасюка¹¹.

Аморальні прояви і порушення усіх видів надто повільно знижувалися і в органах міліції МВС УРСР. Про політико-моральний стан і партійно-політичну роботу у їх середовищі начальник політвідділу Управління міліції МВС УРСР Максимов 28 березня 1949 р. направив доповідь завідувачу адміністративним відділом ЦК КП(б)У Г.Дроздову. Було зазначено, що до областей, де відсоток порушень був вищим за середній по республіці, належали Житомирська, Київська, Харківська, Чернігівська області і Київ. Серед працівників міліції кількість осіб, які допустили аморальні прояви і порушення у 1947 р. було 6270 осіб, що складало 16,6% особового складу, у 1948 р. – 5244 особи (14%).

Серед правопорушень найбільш поширеними були пияцтво (1947 р. – 1498 осіб і 1948 р. – 1380 осіб), невиконання наказів (410 і 355 осіб), зловживання службовим становищем (349 і 235 осіб), порушення законодавства (316 і 185 осіб), хабарництво (132 і 76 осіб), самогубства і спроби їх вчинення (42 і 46 осіб), морально-побутове розтління

(відповідно 16 і 38 осіб). За 1948 р. з 19150 осіб керівного складу порушень і аморальних вчинків здійснило 2976 осіб (16%), з 1674 осіб молодшого керівного складу – 237 осіб (14%), з 16509 осіб рядового складу – 2031 особа (12,2%). За здійснені проступки і злочини у 1948 р. дисциплінарні стягнення отримало 4986 працівників міліції (13,4%), у 1947 р. – 6048 осіб (16,3%). Особливу увагу звертає на себе той факт, що більшість проступків і злочинів здійснювали працівники керівної ланки (56,7%) і значна кількість комуністів (36,1%).

Постанови ЦК КП(б)У, зокрема, від 28 січня 1948 р. про заходи зі зміцнення соціалістичної законності і правопорядку в УРСР існуючий стан речей особливо не поліпшували, оскільки окремі керівники обласних управлінь МВС і міліції, керівники органів міліції на місцях не робили для себе з них висновків. Особливо багато порушень допускали у 1948 р. і на початку 1949 р. окремі працівники міліції Ворошиловградської, Волинської, Дніпропетровської, Львівської, Станіславської, Сумської, Чернігівської областей. Окремі факти мали надзвичайно серйозний характер. Так, колишній працівник паспортного відділу Управління міліції МВС Львівської області член ВКП(б) капітан міліції Колпаков 30 жовтня 1948 р., перебуваючи у Львові, у нетверезому стані зустрів працівників обкому Хільченка і Стешенка по яким відкрив стрільбу, нанісши важкі поранення, внаслідок чого Хільченко помер. Колпаков був засуджений до 25 років позбавлення волі. Всього у 1948 р. за вчинені злочини і порушення було засуджено військовими трибуналами 240 осіб, заарештовані у дисциплінарному порядку – 2845 осіб, оголошено доган – 824, накладено інших стягнень на 1012 осіб¹².

Відповідно до інформації, яку надав 24 грудня 1951 р. заступник міністра державної безпеки УРСР по кадрам Слонь секретарю ЦК КПУ Л.Мельникову, з 1 січня по 1 вересня 1951 р. було притягнуто до відповідальності 1307 працівників органів МДБ УРСР, що складало 5,5% від особового складу відомства. Найпоширенішими правопорушеннями у середовищі працівників органів безпеки були: байдуже ставлення до виконання службових обов'язків (притягнуто 416 осіб), пияцтво і аморальні вчинки (280), зловживання службовим становищем (95), порушення законодавства (94), хуліганські дії (56 осіб). За вчинені проступки і злочини з органів МДБ було звільнено 136 осіб, понижено у посадах – 56, заарештовано у адміністративному порядку – 604, оголошено доган – 426. Засуджених судами Військових трибуналів було 24 особи, з них оперативних працівників – 15 осіб.

Багато порушень існувало й у самому апараті МДБ УРСР. Так дисциплінарні стягнення було накладено на 167 номенклатурних працівників, на 675 працівників оперативного складу, 441 – неоперативного складу. 87 осіб було притягнуто до адміністративної відповідальності.

Як зазначалося 26 листопада 1951 р. на нараді кадрових працівників УРСР, на жовтневій Всесоюзній нараді працівників кадрових апаратів МДБ СРСР заступник міністра Єпішев відмітив ряд існуючих недоліків, що продовжували мати місце у роботі кадрових апаратів МДБ. За його словами колишнє керівництво МДБ виховувало кадри неправильно, у дусі протиставлення органів МДБ Комуністичній партії. Єпішев наголошував на тому, що у середовищі цієї силової структури виникла думка, ніби МДБ не підкорялося партії, а було контролем над її діями. Недоліки роботи внутрішніх органів приховувалися від Центрального Комітету ВКП(б). Головним недоліком вважався, перш за все, поганий добір кадрів, внаслідок чого в органах МДБ спостерігалось багато правопорушень.

За дев'ять місяців 1951 р. в органах міліції УРСР, за матеріалами розслідувань особливих інспекцій, було притягнуто до кримінальної відповідальності – 183 особи (за останні дев'ять місяців 1950 р. – 286 осіб), до дисциплінарної – 1965 осіб (у 1950 р. – 2439 осіб). З числа дисциплінарних правопорушень у 1951 р. було арештовано у дисциплінарному порядку 1105 осіб, звільнено – 387. Серед 1965 випадків дисциплінарних порушень за порушення законодавства було притягнуто до кримінальної відповідальності 63 особи, до дисциплінарної – 273 особи, за зловживання службовим становищем відповідно 14 і 391 особу, за халатність – 5 і 412 осіб, за пияцтво, моральне розтління, хуліганство – 15 і 582 особи¹³.

Не дивлячись на деяке зниження числа порушень і злочинів у 1951 р. серед особового складу органів міліції продовжувала існувати велика кількість випадків недотримання законодавства при виконанні службових обов'язків, а також пияцтво і морально-побутове розкладання. Зокрема упродовж 1951 р. відповідно до службового становища до кримінальної та дисциплінарної відповідальності було притягнуто: керівників – (до кримінальної – 8 осіб, до дисциплінарної – 241), працівників оперативного складу – (відповідно – 11 і 453 особи), дільничних уповноважених – (90 і 587 осіб), рядового складу – (50 і 366 осіб). Серед них членів і кандидатів у члени ВКП(б) до кримінальної відповідальності було притягнуто – 34 особи, до дисциплінарної – 351 особу; членів ЛКСМУ відповідно – 51 і 300 осіб; безпартійних – 98 і 714 осіб. Тож, як бачимо, із загальної кількості притягнутих до кримінальної відповідальності 90 осіб, або 49% – були дільничними уповноваженими і 85 осіб – партійними і комсомольцями, що складало 46,6% від усіх засуджених.

Наявність такої великої кількості порушень серед особового складу органів МДБ і міліції УРСР керівництво відомства пояснювало незадовільною партійно-політичною і виховною роботою, низькою вимогливістю з боку керівного складу, відсутністю необхідного

контролю за роботою і поведінкою підлеглих і ліберальним ставленням деяких керівників обласних управлінь МДБ до порушників чекістської дисципліни. Наприклад, колишній начальник управління МДБ Рівненської області полковник Михальчук і його заступники – полковник Судов, підполковник Журавльов і заступник начальника по кадрам Нирко не контролювали виконання службових обов'язків підлеглими. В УМДБ Рівненської області були виявлені серйозні порушення законодавства внаслідок чого до кримінальної відповідальності були притягнуті начальник 5 відділу управління МДБ майор Котляров, начальник відділення того ж відділу майор Моторкін, начальник Зарічнлянського райвідділу МДБ майор Циганов і старші оперуповноважені – капітан Сільченко і капітан Дрига. Полковника Михальчука було знято з займаної посади. В 9 райвідділах МДБ з 30 у цій області 50% оперативних працівників мали адміністративні стягнення накладені на них упродовж 1950–1951 рр. (Березовський, Демидівський, Здолбунівський, Деражнянський, Межирічський, Мизогський, Острожський, Острожецький, Сарненський райони). Деякі начальники райвідділів МДБ, як, наприклад, Владимирецького району – Лубянський, Костопільського – Новиков та інші замість виховання підлеглих самі своїм систематичним пияцтвом і негідною поведінкою негативно впливали на них¹⁴.

Керівництво управління МДБ, знаючи про вказані факти, мирилося з ними, “ліберальничало” і рішучих заходів до припинення подібних дій не вчиняло. Зокрема 29 жовтня 1951 р. УМДБ Тернопільської області направило в обласний комітет МДБ УРСР матеріали на звільнення з посади начальника Лановецького райвідділу МДБ підполковника Риндюка. З наданих матеріалів було видно, що Риндюк і майже весь оперативний склад упродовж двох років систематично пиячив з агентурою і особами, які були на обліку. У цьому райвідділі 7 оперативних працівників з 11 мали адміністративні і партійні стягнення. Керівництво Управління МДБ таким чином допустило розкладання майже цілого чекістського органу, тож МДБ УРСР 15 листопада 1951 р. поставило перед начальником УМДБ Коломійцем вимогу пояснити причини виникнення вказаної ситуації у Лановецькому районі.

Характерною рисою роботи вищих посадових осіб МДБ і міліції, як місцевого рангу, так і республіканського, було явище зверхнього ставлення до підлеглих. Велика кількість керівних працівників не бажали вислуховувати інших, особливо підлеглих їм співробітників. Такі керівники не терпіли людей, які висловлювали їм свої поради і пропозиції, оскільки вони самі все знали і не потребували порад знизу. Натомість практично усі вони самі любили багато говорити, повчати і давати постійні настанови¹⁵.

Міністр Держбезпеки УРСР М.Ковальчук 31 січня 1952 р. доповідав секретарю ЦК КПУ Л.Мельникову, що, відповідно до постанови ЦК КП(б)У від 27 грудня 1951 р. стосовно перевірки скарг, заяв і сигналів, які поступали на працівників міліції МДБ УРСР, у січні 1952 р. МДБ і обласні управління МДБ за участі партійних органів провели перевірку скарг громадян на працівників міліції в усіх обласних, міських і районних органах міліції. Для забезпечення виконання цієї роботи в усі обласні управління були направлені працівники МДБ УРСР, а з УМДБ областей направлені працівники в усі райоргани міліції. Перевіркою було встановлено, що за 1951 р. в органи міліції поступило 7346 скарг, заяв і сигналів на співробітників міліції, у тому числі щодо неналежної поведінки працівників міліції – 2547, зловживання службовим становищем – 1191; грубого ставлення до скаржників – 357; порушення законодавства працівниками міліції – 1290; зв'язків працівників міліції із злочинцями – 341; інших сигналів – 1593.

Упродовж 1951 р. було розглянуто 6755 скарг і заяв при перевірці яких підтвердилося 4033. Внаслідок цього було притягнуто до відповідальності працівників міліції: засуджено Військовими трибуналами – 68 осіб; звільнено з органів міліції – 792; знято з роботи і знижено на посадах – 222; накладено партійних і комсомольських стягнень – 175; накладено адміністративних стягнень – 2151; інші заходи впливу було застосовано до 708 осіб. Заяв скаржників було розглянуто у строки до 10 днів – 3124; до 20 днів – 1536; до 30 днів – 1182; більше місяця – 913. Заяви розглядалися начальниками органів міліції і їх заступниками. У процесі перевірки було встановлено, що в окремих органах міліції був відсутній належний облік скарг і заяв, які надходили, внаслідок чого розгляд їх затягувався і не здійснювався дієвий контроль за виконанням прийнятим по ним рішенням. Особливо погано ситуація з цього питання складалася у деяких районних органах і міських відділах міліції Дніпропетровської, Станіславської, Волинської, Чернівецької, Закарпатської, Полтавської, Вінницької і Київської областей.

Зазначалося про встановлення фактів, коли в окремих органах міліції Дніпропетровської, Житомирської, Станіславської областей скарги і заяви не відмічалися взагалі, у результаті чого мали місце факти їх втрати. Так, в Овручському РВ міліції Житомирської області не змогли розшукати 93 заяви скаржників, у Потіївському РВ міліції цієї ж області було загублено 5 заяв. Були також виявлені випадки, коли в деяких органах міліції заяви і скарги взагалі передавалися на розгляд та прийняття по ним відповідних рішень працівникам міліції, на яких дані скарги надходили. Зокрема 18 червня 1951 р. в Управління міліції від прокурора Ізмаїльської області поступила скарга Тупікіної на неправильні дії начальника відділу ВБРСВ (“ОБХСС”) управління міліції Дардалана, учинені із нею під час допиту. Скарга за розпорядженням заступника

начальника управління міліції Шевченка була передана на розгляд Дардалану. За скаргою, природно, ніяких заходів прийнято не було¹⁶.

У результаті формально-бюрократичного ставлення до розгляду скарг і заяв у республіці мали місце випадки, коли заяви громадян без розгляду підшивалися у справи. 11 липня 1951 р. громадянка Декаленко звернулася із заявою до начальника Старо-Костянтинівського райвідділу МДБ Кам'янець-Подільської області Романця про негідну поведінку дружини старшого держінспектора міліції Тьотушкіна. У заяві Декаленко скаржилася, що у неї незаконно відібрали кімнату, яку передали Тьотушкіну, крім того його дружина "виживала" Декаленко з останньої кімнати, влаштовуючи щоденні сварки, ображаючи її і погрожуючи розправою. Перевірку указаної заяви начальник райвідділу МДБ Романець доручив заступнику начальника райвідділу міліції Аршинову, який передоручив цю справу старшому оперуповноваженому міліції Лук'янчуку. Останній уночі разом з Тьотушкіним і Шилерманом прийшли на квартиру Декаленко і, замість з'ясування обставин поданих у скарзі, почали перевіряти документи у членів усієї сім'ї. Через 5 місяців у листопаді 1951 р. на скарзі Декаленко заступник начальника райвідділу міліції МДБ Аршинов написав: "Заява розглянута старшим оперуповноваженим Лук'янчуком. Викладені факти не підтвердилися". Хоча фактично розслідування по скарзі не проводилося. Коли Демченко було викликано на бесіду, вона висловила своє невдоволення бездушним розслідуванням фактів, викладених у заяві. У результаті було дано вказівку стосовно термінового проведення розслідування і прийняття заходів з даного факту.

Серйозним недоліком було також те, що у багатьох органах міліції заявників не повідомляли про прийняті заходи за їх скаргами і заявами. Особливо такі факти мали місце в органах міліції Дніпропетровської, Миколаївської і Кам'янець-Подільської областей¹⁷.

Перевіркою скарг громадян на працівників міліції було встановлено, що, у результаті незадовільного контролю з боку окремих керівників органів міліції роботи підлеглих, відсутності глибокої щоденної виховної роботи з ними, у ряді органів міліції допускалися порушення законодавства. Цим фактам не давалася гостра оцінка, а стосовно винних не застосовувалися суворі заходи покарання. Так 20 грудня 1951 р. громадянка Демушкіна подала скаргу у друге відділення міліції Львова щодо проведеного незаконного обшуку її квартири. Його провів дільничний уповноважений цього відділення Галочкін, який під час обшуку погрожував арештом її матері. Факти незаконного обшуку у квартирі Демушкіної і грубості Галочкіна у ставленні до її матері підтвердилися. Однак начальник відділення міліції Кулиба замість прийняття заходів стосовно Галочкіна, навпаки, оштрафував скаржницю на 25 руб., не маючи на це жодних підстав.

У грудні 1951 р. від учительки села Рівне Тарутинського району Ізмаїльської області Політової у райвідділ МДБ надійшла скарга на міліціонера Стоянова. У ній зазначалося, що останній у клубі села її ображав, побив, а також погрожував убивством. При розслідуванні указані факти були підтверджені, однак Стоянов покараний не був, хоча існували й інші факти його негідної поведінки. Матеріали на Стоянова було доручено розслідувати Особливій інспекції відділу кадрів Управління міліції МДБ УРСР.

3 грудня 1951 р. дільничний уповноважений Підгаєцького райвідділу міліції Тернопільської області Туркін, перебуваючи у селі Новосілка, зайшов у квартиру Манзіна 1887 року народження, ударив його по обличчю, після чого у квартирі пролунав постріл з пістолета. За вказане порушення обмежилися обговоренням Туркіна на нараді працівників міліції без покарання за здійснене. Про даний випадок начальник райвідділу міліції в управління міліції не доповів і про нього стало відомо лише під час перевірки райвідділу Особливою інспекцією Управління міліції.

29 вересня 1951 р. міліціонер полку регулювання дорожнього руху Управління міліції Києва Овчаренко проявив хуліганські дії, наніс побиття і образи та порвав одяг техніку трамвайного парку Панібратській, яка виконувала свої службові обов'язки. В ході розслідування цей факт підтвердився, однак, перевіряючи скаргу Панібратської, заступник командира дивізіону полку регулювання дорожнього руху Генералов у своєму висновку оцінив грубий приклад порушення законодавства як жарт з боку Овчаренка, який Панібратська не зрозуміла. Неправильно оцінивши цей випадок командування полку обмежилося накладанням дисциплінарного стягнення на Овчаренка – догани. У ході перевірки матеріали справи були передані в Особливу інспекцію Управління міліції Києва для більш детального розслідування¹⁸.

Встановлювалися також окремі факти, коли працівники міліції, перебуваючи поза контролем керівництва, вступали у зв'язок з кримінально-злочинними елементами. У вересні 1951 р. у Скадовському районі Херсонської області сталося убивство громадянина Бойка. Його розслідування було доручено оперуповноваженому Скадовського райвідділу міліції Ткаченку. У ході слідства він заприятелював із злочинцем-убивцею Долгорученком і не відкривав проти нього справу упродовж трьох місяців. Дружина убитого Бойка написала скаргу у редакцію журналу “Наддніпрянська Правда” і прокурору Скадовського району, у якій йшлося про те, що Ткаченко не розкривав справу Долгорученка, а розпивав разом із ним спиртні напої. Лише після цієї скарги 15 листопада 1951 р. проти Долгорученка було розпочато кримінальне провадження у результаті якого його було заарештовано

та засуджено до 5 років виправно-трудогих таборів. Однак факти зв'язку Ткаченка із злочинцем розслідувані не були і відповідальності він за це не поніс.

2 січня 1951 р. у Харцизький райвідділ міліції Сталінської області надійшла заява від Кара-Огли стосовно того, що громадянин Роговий тероризував його сім'ю і погрожував убивством. Факти, наведені Кара-Огли, підтвердилися, однак старший уповноважений райвідділу міліції Щербина став на шлях захисту порушника і не відібрав у Рогового рушницю, з якої останній здійснював обстріл квартири Кара-Огли. Під час розслідування Щербина всіляко вигороджував Рогового, оскільки, як було встановлено, розпивав із останнім спиртні напої.

Замість рішучої боротьби з пияцтвом і морально розкладеними співробітниками міліції окремі начальники органів правопорядку залишали їх учинки без покарань. Так, 15 квітня 1951 р. міліціонер Дунаєвського райвідділу міліції МДБ Кам'янець-Подільської області Данилюк у нетверезому стані здійснив хуліганські дії, за що був заарештований на 3 доби. 9 вересня той же Данилюк, перебуваючи у селі Голозубенцях, у нетверезому стані учинив у сільській раді дебош, ображав учителів і наніс побої голові сільради Сидоріну. За допомоги дільничного міліціонера Данилюк був зв'язаний і доставлений у райвідділ міліції. Керівництво райвідділу МДБ і міліції двічі ставили питання перед Управлінням міліції області про звільнення з органів Данилюка як невинуватого п'яницю, який своїми діями дискредитував органи правопорядку, однак він залишався не покараним. На час проведення інспекції Данилюка все ж з органів міліції звільнили¹⁹.

В окремих відділах міліції продовжувала існувати практика переведення з одного органу в інший працівників, котрі скомпрометували себе по службі. Так, начальник Добропольського райвідділу МДБ Сталінської області Левашов, ще працюючи начальником Волновахського райвідділу міліції МДБ характеризувався негативно: запустив агентурно-оперативну роботу, не займався вихованням особистого складу, сам не був прикладом дисципліни для підлеглих. Однак, не дивлячись на це, у 1950 р. його перевели на посаду начальника Добропольського райвідділу міліції МДБ, де також агентурно-оперативну роботу він довів до межі розвалу, проявляв грубість до підлеглих, авторитету серед особового складу і партійно-радянських органів не мав, зловживав службовим становищем. На час перевірки вирішувалося питання про зняття Левашова з посади, яку він займав.

20 липня 1951 р. у Миколаївському райвідділі міліції МДБ Дрогобицької області від мешканця села В.-Велике Добрянського надійшла скарга про побиття його дільничним уповноваженим райвідділу МДБ Винявським. Факт побиття при розслідуванні було підтверджено, однак ніяких карних заходів з боку керівництва

райвідділу міліції стосовно Винявського прийнято не було, крім того, що його було переведено на іншу ділянку.

В деяких органах міліції мали місце факти нечуйного і грубого ставлення до скаржників. Наприклад, у вересні 1951 р. мешканка села Долина Станіславської області Нікуль звернулася до начальника райвідділу міліції Юферєва із скаргою щодо незаконних дій міліціонера Ставчанського, який обмежував її права у користуванні подвір'ям як сусідку і грубо поводився з нею. Юферєв на скаргу Нікуль уваги не звернув, почав захищати міліціонера Ставчанського, вилаяв її нецензурною лайкою і вигнав з приміщення райвідділу. Даний факт було викрито через певний час на зборах парторганізації Долинського райвідділу міліції МДБ²⁰.

По закінченні перевірки скарг і заяв громадян в усіх первинних партійних організаціях органів та підрозділів міліції МДБ УРСР було проведено партійні збори з обговорення постанови ЦК КП(б)У від 27 грудня 1951 р. про вбивство дружиною співробітника Черкаського міськвідділу міліції учительки Смолько. Про проведені на місцях заходи після указаної постанови доповідалося центральному керівництву республіки. Зокрема, 8 лютого 1952 р. секретар Вінницького обкому КП(б)У М.Фурман повідомляв ЦК КП(б)У про те, що в області були розроблені практичні заходи з виправлення недоліків у роботі органів міліції і МДБ. За узгодженістю з обкомом КП(б)У було відібрано 45 осіб оперативних працівників обласного управління МДБ з керівного і політскладу Управління міліції та послано в усі райони області для перевірки розгляду скарг громадян і спільної ліквідації недоліків. Одночасно адміністративним відділом обкому КП(б)У було перевірено стан обліку і розгляду скарг та заяв громадян в обласному управлінні МДБ і міліції, а також перевірена робота Особливої інспекції УМДБ з розслідування фактів зловживань працівниками МДБ і міліції.

Так, зазначалося, що на партійних зборах райвідділу МДБ Турбівського району, де більше 50% працівників апарату грубо порушували дисципліну, виступаючи піддали критиці порушників дисципліни Кривенка, Дегтерева, Линдрика та інших, а також начальника райвідділу МДБ Підтикала за моральне розтління. Рішенням бюро обкому КП(б)У від 4 лютого 1952 р. Підтикала з роботи було знято. За проявлену безпечність, неприйняття заходів щодо ліквідації злочинності у районі, а також приховування вчинених злочинів начальнику Гайсинського райвідділу МДБ було оголошено сувору догану і знято з роботи, його заступника по міліції Харькова було виключено з ВКП(б) і також звільнено з посади начальника міліції²¹.

Факти порушення законодавства працівниками МДБ, як з'ясував військовий прокурор військ МВС Українського округу полковник

юстиції Г.Кошарський і про які він доповідав 14 листопада 1952 р. секретарю ЦК КП(б)У Л.Мельникову, мали місце упродовж 1952 р. при проведенні виселення з західних областей України сімей “бандпомічників”. У зв’язку із сигналами Військової прокуратури в МДБ Львівського прикордонного округу щодо порушень законодавства, допущених деякими працівниками Управління МДБ по Львівській області, за дорученням генерального прокурора СРСР військовий прокурор військ МДБ Українського округу спільно з представниками Особливої інспекції Управління кадрів МДБ СРСР Черезовим і Беловим провели перевірку законності утримання виселенців на збірних пунктах МДБ у селищах Клевань Рівненської і Брошнів Станіславської областей.

Перевіркою було встановлено, що з вини колишнього заступника міністра МДБ УРСР полковника Шевченка, який безпосередньо керував роботою з виселення “бандпомічників”, мали місце випадки неправильного затримання сімей для виселення і факти грубого порушення встановленого законом порядку утримання осіб, які підлягали виселенню. Так за час з 1 січня по 1 жовтня 1952 р. із збірних пунктів у Львові і Клевані було звільнено 161 особу, незаконно затриману Управлінням МДБ Львівської області для виселення у віддалені місцевості СРСР. Крім того на момент перевірки у результаті дорозслідування справ, знятих з провадження, було з’ясовано, що облікові справи на 26 сімей, які підлягали виселенню, було заведено неправильно, що свідчило про незаконність затримання членів цих сімейств і позбавлення їх свободи.

У Станіславській області за цей же період часу зі збірних пункту було звільнено у зв’язку з неправильним затриманням 25 сімей. Випадки неправильного оформлення справ на спецпоселення відносно окремих громадян також мали місце у Дрогобицькій, Тернопільській та інших областях. Зокрема під час перевірки збірних пункту Клевань звідти було звільнено 10 сімей – мешканців Тернопільської області. Також перевірка облікових справ, заведених у зв’язку з убивством голови Красносельської сільради Поморянського району Львівської області П.Венгера показала, що справи заводилися поспіхом, без належної перевірки матеріалів на громадян, покази свідків записувалися необ’єктивно і фальшувалися.

Велика кількість осіб, незаконно затриманих для виселення, а потім звільнених, упродовж тривалого часу утримувалася на збірних пунктах під вартою і не займалася господарською працею. Ці особи в основному були селянами, тому після звільнення потрапляли у скрутне становище, оскільки, не працюючи у колгоспі, не були забезпечені необхідними засобами для існування²².

Порушенням законодавства було також довготривале утримання під вартою не лише тих осіб, відносно яких облікові справи були припинені, а й тих, які, за рішенням Особливої Наради при МДБ СРСР, мали бути виселені. Слідство стосовно затриманих осіб мало закінчуватися упродовж 1 місяця, більш тривале розслідування могло тривати лише з дозволу прокуратури. Однак у збірних пунктах деякі сім'ї утримувалися під вартою від 6 місяців до 1,5 року без пред'явлення обвинувачення і судових рішень. Наприклад, з 44 осіб, затриманих станом на 1 листопада 1952 р. на збірному пункті Брошнів Станіславської області – 35 перебували під вартою з квітня-травня 1952 р.; з 461 осіб, що утримувалися станом на 25 жовтня 1952 р. на збірному пункті у селищі Клевань, біля 50% перебували під вартою понад 7 місяців, а деякі сім'ї, як, приміром, сім'я В.Лебеда (4 особи) – рік і 6 місяців, П.Вітіва (15 осіб) – 12 місяців, А.Савчина (3 особи) – рік і 10 днів.

З таборів переселенців надходило багато скарг від громадян стосовно неправильного їх затримання. Зокрема І.Кравець (1905 року народження) заявив, що підставою для його виселення було обвинувачення у тому, що нібито його син, 1922 року народження, перебував з 1944 р. у складі бійців УПА і був убитий. В дійсності ж у нього не могло бути сина 1922 року народження оскільки він одружився лише у 1933 р.

Жахливими були й умови утримання переселенців. Так, у селищі Клевань вони знаходилися у надзвичайній тіснязі, у одній камері було по 50-60 осіб, чоловіки, жінки і діти містилися разом, спали на суцільно постелених нарах, харчування було недостатнє, скрізь панувала антисанітарія тощо. Крім цього грубим порушенням законодавства було утримання в умовах ізоляції великої кількості дітей дошкільного і шкільного віку. На момент перевірки у Брошневі і Клевані їх була 151 особа. Для них не були створені необхідні умови, як у плані утримання, так і у плані харчування. Усі вони утримувалися нарівні із дорослими і були позбавлені можливості ходити до школи.

Перевіркою також було встановлено, що виселення у ряді випадків, особливо у Львівській області, проводилося без серйозної підготовки, поспіхом, без критичної перевірки компрометуючих матеріалів. Про це свідчив, зокрема, той факт, що лише у Львівській області упродовж 1952 р. і в час перед перевіркою було звільнено близько 200 осіб.

Колишній начальник Львівського обласного Управління МДБ, він же заступник міністра МДБ УРСР полковник Шевченко, не здійснював належного керівництва роботою з оформлення справ на виселення, не контролював наскільки об'єктивно і правильно оформлялися справи, а механічно затверджував складені заключення, про що свідчив той факт, що безпідставно заведені справи на виселення, як правило, поверталися з Особливої Наради при МДБ СРСР для додаткової перевірки, а після

неї – припинялися. Цим, зокрема, пояснювалося довготривале утримання під вартою виселенців²³.

З боку органів територіальної прокуратури був відсутній належний нагляд за законністю оформлення справ на спецпоселенців. Характерним, наприклад, був той факт, що вироки на виселення громадян санкціонувалися обласними прокурорами і їх заступниками раніше, ніж ці вироки затверджувалися заступником міністра МДБ УРСР, хоча за законом мало бути навпаки, оскільки прокурори були зобов'язані, незалежно від рішення заступника міністра контролювати повноту і об'єктивність матеріалів, на основі яких приймалися рішення про виселення. Не було належного нагляду з боку органів територіальної прокуратури (крім Станіславської області) за законністю утримання виселенців на збірних пунктах у Львові і селищі Клевань. Наприклад, у момент перевірки начальник Клеванського збірної пункту заявив, що за весь час існування даного пункту, тобто з 1950 р., представники прокуратури там не були жодного разу.

Відсутністю належного прокурорського нагляду пояснювався, зокрема, той факт, що за злочинним наказом заступника начальника УМДБ Львівської області полковника Данилова камери карцерного типу, які існували на Львівському збірному пункті, були використані в якості нелегальної слідчої в'язниці, де утримувалися заарештовані без санкції прокурора особи, котрих підозрювали в убивстві П.Венгера.

16 січня 1953 р. прокурор УРСР Руденко і заступник завідувача адміністративним відділом ЦК КПУ Ситник доповідали секретарю ЦК КПУ Л.Мельникову про те, що факти порушення законодавства при виселенні і утриманні переселенців, викладені у записці військового прокурора Г.Кошарського, мали місце, а прокурорський нагляд за виселенням був незадовільним. Однак при цьому вони не визнавали існування великої кількості осіб, які незаконно підлягали виселенню. Зазначалося, що звільнення багатьох осіб зі збірних пунктів МДБ сталося внаслідок зміни вимог згідно яких органи МДБ приймали рішення про виселення. Указувалося, що спочатку виселялися сім'ї не лише з тих населених пунктів де учинялися терористичні акти, а й з навколишніх населених пунктів, але після указівок МДБ СРСР, які прийшли у серпні 1952 р., виселення проводилося лише з сіл де відбувалися операції УПА і при встановленні зв'язку з особами, які вчиняли терористичні акти. Оскільки на початку 1953 р. збірні пункти МДБ вже не існували, Руденко і Ситник вважали, що додаткових заходів стосовно окремих фактів порушення законодавства, викладених у доповідній записці Г.Кошарського, вживати було недоцільно²⁴.

Заступник завідувача адміністративним відділом ЦК КП(б)У Голинний та інструктор адміністративного відділу ЦК КП(б)У Кузьменко відмічали у звіті секретарю ЦК КП(б)У Мельникову, що

незадовільна робота з вивчення справ і політичних якостей працівників, слабе налагодження політико-виховної роботи і відсутність належної роботи з укріплення кадрів призвели до великої кадрової зміни. Так у 1951 р. було прийнято у органи міліції 10157 осіб, а звільнено – 7279. Міністерство держбезпеки УРСР прийняло заходи з укріплення органів міліції кадрами керівного складу. На роботу в органи міліції було направлено 642 працівника органів МДБ. Також було укріплено керівними кадрами республіканське управління міліції, управління міліції Ізмаїльської, Станіславської, Сталінської областей і Львова. Крім того у відповідності з постановою ЦК КП(б)У від 14 грудня 1951 р. було направлено на керівну роботу в органи міліції 40 осіб з числа партійно-радянських працівників.

Відповідно до довідки заступника начальника відділу кадрів МДБ УРСР підполковника Сінцова можна прослідкувати динаміку кількості працівників, звільнених і виключених із списків особового складу органів МДБ УРСР з 1 січня 1949 р. по 1 березня 1952 р. Зокрема у зв'язку з переходом на іншу роботу було звільнено всього 117 осіб (у 1949 р. – 22 особи, 1950 р. – 50, 1951 р. – 44, за два місяці 1952 р. – 1); як таких, що не справилися з роботою – 637 осіб (у 1949 р. – 221 особу, 1950 р. – 207, 1951 р. – 169, за два місяці 1952 р. – 40 осіб); за матеріалами спеціальної перевірки – 953 особи (у 1949 р. – 272 особи, 1950 р. – 403, 1951 р. – 253, за два місяці 1952 р. – 25); за морально-побутове розкладання – 216 осіб (у 1949 р. – 97 осіб, 1950 р. – 62, 1951 р. – 54, за два місяці 1952 р. – 3); за службові злочини – 444 особи (у 1949 р. – 86 осіб, 1950 р. – 160, 1951 р. – 171, за два місяці 1952 р. – 27); за кримінальні злочини – 282 особи (у 1949 р. – 47 осіб, 1950 р. – 79, 1951 р. – 126, за два місяці 1952 р. – 30); всього за указаний період часу – 5403 особи (у 1949 р. – 1442 особи, 1950 р. – 1853, 1951 р. – 1899, за два місяці 1952 р. – 209)²⁵.

Завідувач адміністративним відділом ЦК КПУ Голинний та інструктор адмінвідділу ЦК КПУ Кузьменко 27 березня 1953 р. доповідали секретарю ЦК Л.Мельникову про хід виконання постанови ЦК КПУ від 19 червня 1952 р. “Про роботу політвідділу Головного Управління міліції МДБ СРСР”. Зазначалося, що якщо у другому кварталі 1952 р. по лінії ВБРСВ (“ОБХСС”) було відкрито 6761 кримінальну справу і по ним було притягнуто до кримінальної відповідальності 8493 особи, то в третьому кварталі відкрито 9025 кримінальних справ за якими було притягнуто 12064 особи, а у четвертому кварталі відкрито – 7993 справи і притягнуто – 10540 осіб. Розкриття кримінальних проявів у другому кварталі склало 77,4%, третьому – 81,3%, четвертому – 90,6%.

Була проведена значна робота з очищення органів міліції від осіб, що “морально розклалися” і не викликали довіри. За третій і четвертий

квартали 1952 р. було звільнено 4227 осіб, за той же час направлено на роботу в органи міліції 965 працівників органів МДБ і 75 осіб з числа партійно-радянських працівників. Однак робота, що проводилася не давала відчутних результатів в службово-оперативній роботі органів міліції. У третьому і четвертому кварталах зросла кримінальна злочинність у республіці. Якщо у другому кварталі було зареєстровано 4432 кримінальних прояви, то у третьому їх стало 5060, а у четвертому – 5342. Відмічалось зростання таких особливо небезпечних кримінальних злочинів, як розбої, зґвалтування, крадіжки державного і особистого майна громадян. Особливо погано боротьба із злочинністю велася у Вінницькій, Дніпропетровській, Кіровоградській, Сумській, Харківській і Чернігівській областях²⁶.

Причиною серйозних недоліків в оперативно-службовій роботі органів міліції республіки був, як вважали Голинний і Кузьменко, поганий підбір і виховання кадрів оперативних працівників. Неукомплектованість органів міліції кадрами залишалася високою і складала 2813 осіб, або 5,7% від штатного розпису. Відділи кадрів республіканського і багатьох обласних управлінь міліції не займалися організаційною і виховною роботою з кадрами, обмежувалися лише виконанням технічних функцій, а відділ кадрів МДБ УРСР не встановив належного контролю за їх роботою.

Політчастини і партійні організації погано вели боротьбу за укріплення дисципліни і політико-морального стану особового складу. В третьому і четвертому кварталах 1952 р. збільшилася кількість порушень дисципліни і аморальних проявів. Якщо у другому кварталі порушень дисципліни допустили 1499 працівників міліції, то у третьому – 1874 і у четвертому – 1774. Комунисти і комсомольці складали серед них 2281 особу. Не зменшувалися, а у ряді місць збільшувалися випадки пияцтва, хабарництва, порушення законодавства і зловживання службовим становищем. 2218 порушень було здійснено офіцерським складом, або 60,8% від їх загальної кількості. Не викоринювалися факти бюрократизму, тяганини і безвідповідального ставлення деяких працівників міліції до виконання службових обов'язків. Не припинялися серйозні недоліки у роботі з прийомом відвідувачів і розгляду заяв та скарг громадян. Наприклад у Дніпропетровському обласному управлінні міліції довгий час існувала така пропускна система, при якій окремі громадяни упродовж декількох днів не могли потрапити в Управління міліції. Багато начальників обласних, міських і районних органів МДБ постарому продовжували поверхово керувати роботою органів міліції і не вчиняти необхідних заходів до наведення необхідного порядку у системі правоохоронних органів²⁷.

За відомостями заступника міністра МВС УРСР полковника внутрішньої служби Кальненка за дев'ять місяців 1952 р. в Управлінні виправно-трудових таборів і колоній було виявлено 18 випадків розтрат і розкрадань на суму 52 тис. руб. проти 25 випадків на суму 63 тис. руб. за той же період 1951 р. Більш масовими були факти дрібних нестач. По відомству їх було 707 випадків на 79 тис. руб. (у 1951 р. – 858 випадків на 114 тис. руб.), “промотів” – 418 випадків на 12 тис. руб. (у 1951 р. – 1026 на 34 тис. руб.). З метою відшкодування вчиненої шкоди від нестач і розкрадання за 9 місяців 1952 р. було вираховано з винних осіб 149 тис. руб. За вказаний період було притягнуто до кримінальної відповідальності 5 завідувачів баз і складів і 9 осіб лічильно-бухгалтерських працівників. За 11 місяців 1952 р. у плані очищення матеріально-відповідальних кадрів від осіб, які “не викликали довіри” і мали судимості за розтрати і розкрадання відсторонено від виконання своїх обов'язків 662 особи, у тому числі вільнонайманих працівників – 166 осіб, ув'язнених – 496 осіб. На лічильно-бухгалтерські посади у деяких випадках вимушено призначали ув'язнених, оскільки ряд колоній були розміщені великій відстані від населених пунктів, необхідних житлових приміщень для розміщення вільнонайманих працівників не було, а ця категорія спеціалістів з числа ув'язнених у більшості була засуджена за розтрати, розкрадання і зловживання²⁸.

У травні 1951 р. для проведення і надання допомоги у роботі органів міліції у Дніпропетровську область і ряд інших областей УРСР виїздила бригада відповідальних працівників Головного управління міліції МДБ УРСР на чолі з Леонтєвим і республіканського управління міліції Руренком – всього 20 осіб. На початку 1952 р. заступник завідувача адмінвідділом ЦК КП(б)У Голинний надіслав заступнику адмінвідділом Дніпропетровської області Н.Баранову запит з вимогою надіслати до 14 березня 1952 р. відповідь стосовно розслідування інформації, яка надійшла в ЦК від працівника республіканського управління міліції Михайленка про те, що члени указаної бригади замість проведення і надання допомоги в роботі органів міліції займалися пияцтвом у ресторанах і на квартирах керівних працівників обласного управління міліції, що організацією цих пиятик був начальник республіканського управління міліції Руренко, о виконувачем його волі – начальник відділу міліції республіканського управління міліції Гайдамака і начальник секретаріату цього управління міліції Коняшин²⁹.

Прикладом того, що порушення партійної дисципліни було явищем мало що не буденним свідчить випадок, який стався в день проведення 26 лютого 1953 р. загальноміністерських партійних зборів МДБ УРСР з питання підсумків роботи грудневого (1952 р.) пленуму

ЦК КПУ і завдань партійної організації міністерства. Під час зборів члени КПРС А.Башевой – заступник секретаря парторганізації “ОПВИ” МДБ УРСР, Г.Ковтун – начальник відділення 1-го спецвідділу, М.Томілов – оперуповноважений відділу кадрів міністерства і А.Таякін – шофер автобази “ХОЗУ” МДБ були у нетверезому стані. Пішовши о 22 годині зі зборів А.Башевой у своєму будинку упав зі сходів п'ятого поверху. Секретар партійного комітету МДБ УРСР Долинний доповідав завідувачу адмінвідділом ЦК КПУ І.Голинному, що дане питання обговорювалося на засіданні парткому МДБ 13 березня 1953 р. Членам КПРС М.Томілову, А.Таякіну та Г.Ковтуну були оголошені догани, питання про А.Башевого не піднімалося, оскільки він, перебуваючи у важкому стані, помер³⁰.

На цій же нараді піднімалося питання щодо розтрат і розкрадання державного майна в органах МВС УРСР. Для боротьби з цим явищем ще у червні 1952 р. МВС УРСР дало вказівку всім органам МВС провести у серпні-вересні 1952 р. суцільну перевірку матеріально відповідальних осіб і вирішити питання стосовно кожного працівника на предмет залишення його на роботі. Для проведення даної роботи були створені спеціальні комісії за висновками яких мали звільняти порушників законодавства. Однак на момент проведення згаданих закритих партійних зборів висновки комісій на місцях стосовно заміни матеріально відповідальних осіб повністю реалізовані не були, оскільки працівники відділу кадрів і перш за все керівний склад, отримавши вказівки комісій з органів МВС УРСР не надали їм “особливої політичної гостроти” і слабо контролювали реалізацію висновків комісій. Відмічалися серйозні недоліки і в роботі самих комісій, які надто ліберально ставилися до деяких працівників, пов'язаних з матеріальними цінностями і неправильно робили висновки, завдаючи тим самим шкоди інтересам справи³¹.

2 липня 1952 р. начальник управління міліції УМДБ по Вінницькій області полковник Калесников надіслав відповідь заступнику адмінвідділом Голинному з питання аморальних проявів, які мали місце серед особового складу органів міліції Вінницької області. Зазначалося, що за штатом мало бути 1505 працівників міліції, однак на липень 1952 р. було 1417 (у тому числі керівного складу – 115 осіб). З 1 січня 1951 р. по 1 липня 1952 р. серед особового складу органів міліції сталося 148 випадків аморальних проявів і порушень дисципліни. У 1952 р. було 94 випадки, у 1951 р. – 54. З них у 1951 р. було 12 випадків порушення законодавства, 41 – пияцтва, 15 – халатності. Порушення скоїли 53 особи комуністи, 18 – комсомольців, 23 – безпартійних. 52 особи належали до керівного складу органів міліції, з 54 випадків аморальних проявів за 1952 р. до керівного складу належало 35 осіб порушників. За вчинені правопорушення 16

осіб звільнили з органів міліції, 4 – понизили за посадами, 24 – арештували у дисциплінарному порядку, 5 – оголосили догани. Указувалося, що за перше півріччя сталися дуже серйозні аморальні прояви. Головною причиною, яка призводила до порушення дисципліни та аморальних проявів називався низький політичний і загальноосвітній рівень багатьох начальників органів міліції. З усіх 48 начальників районних відділів міліції лише 8 осіб мали середню освіту. Участь їх у партійно-політичному житті колективів була пасивною, тому вони не могли “правильно виховувати” і керувати особовим складом і бути прикладом у службовій діяльності, побуті і дисципліні. Ці начальники “бездушно і неухважно ставилися до потреб і запитів підлеглих”. До числа таких начальників належали Потапов – Самгородокське районне відділення міліції (РВМ), Терешко – Плисківське РВМ, Мекушко – Ситківецьке РВМ, Костенюк – Шпиківське РВМ, Севостьянов – Погребищенське РВМ, Вознюк – Вінницьке РВМ та інші³².

Низький рівень розвитку, повна бездіяльність призводили до розвалу агентурно-оперативної роботи і зводили до нуля боротьбу за організацію громадського порядку, організацію боротьби з кримінально-злочинними елементами і розкрадачами державної і особистої власності. Такі начальники ставали на шлях “пиятик і розкладання”: Чечельницьке районне відділення міліції – Ярошенко, Турбівське – Лещенко, Бершадське – Вихованець, Літинське – Касьянов, Чернівецьке – Андріященко та інші. Деякі начальники міськрайорганів МДБ не контролювали роботу органів міліції у результаті чого у деяких міськрайорганах міліції процвітало пияцтво, бездіяльність, порушувалася дисципліна серед особистого складу міліції і не велася боротьба із злочинцями. До таких райвідділів належали Хмельницьке – начальник Носенко, Вінницьке – Вокалюк, Шпиківське – Рог, Іллінецьке – Романов, Жмеринське – Александров.

Керівництво Управління міліції не завжди своєчасно приймало і застосовувало заходи до п'яниць і нероб, сподіваючись, що вони виправляться і будуть “чесно працювати”. Звільнити з органів міліції цю категорію осіб було важко, оскільки відділ кадрів Управління міліції не мав належного резерву для їх заміни, що гальмувало дії з очищення органів міліції від п'яниць та інших “шкідливих людей” (Маликов – Хмельницький районний відділ міліції, Андріященко – Чернівецький, Вихованець – Бершадський, Потапов – Самгородокський). Крім того працівники Особливої інспекції неглибоко, поверхово проводили розслідування справ заведених на співробітників міліції, що у свою чергу не дозволяло до кінця вивчити причини аморальних проявів. Працівники політчастини погано знали дійсний стан справ у райвідділах. Не розвернули боротьби з

аморальними проявами і партійні організації. Стан партійної і масово-політичної роботи у деяких парторганізаціях був дуже низьким: засідання бюро парторганізацій проводилися не регулярно, рідко проводилися партійні збори, до того ж на них майже не піднімалися питання дисципліни і службові питання, партійні доручення не виконувалися, або їх взагалі члени партії не мали³³.

Начальник Управління міліції Києва, заступник начальника Управління МДБ Київського округу полковник міліції Мазніченко у грудні 1952 р. доповідав Голиному про факти допущення тяганини з боку окремих секретарів райкомів партії Києва при наданні згоди на арешт комуністів, які вчинили кримінальні злочини. Так у серпні 1951 р. “ОБХСС” Києва викрив групу розкрадачів державної власності у кількості 5 осіб, що діяли на Київській Державній взуттєвій фабриці і яких очолював комерційний директор фабрики Л.Янкевич. Група займалась розкраданням з фабрики готової продукції під виглядом браку та реалізовувала її через Печерський Райпромкомбінат і роздрібну мережу. Матеріалами слідства було встановлено, що лише упродовж серпня 1951 р. було розкрадено з фабрики 130 пар спецчеревиків, і 360 дм³ шкіри, підготовлено до розкрадання 244 пари ялових і кирзових чобіт, 218 пар спецчеревиків, які не встигли вивезти внаслідок перевірки “ОБХСС”. Оскільки у справі фігурували два комуністи – Янкевич і Л.Розенман (завідувач складом фабрики), матеріали перевірки були представлені на ознайомлення секретарю Печерського райкому партії Волковій для отримання її дозволу на арешт розкрадачів. З арештом Розенмана вона погодилася, однак стосовно Янкевича утрималася мотивуючи своє рішення тим, що питання стосовно останнього потрібно було розглядати на засіданні бюро райкому партії. Після цього протягом місяця ще тричі перед нею ставилося питання про арешт Янкевича, однак вона відмовлялася його давати і погодилася лише через місяць за день до свого від’їзду на курорт, без обговорення питання Янкевича на засіданні бюро райкому партії. За місяць, який тривала тяганина, Янкевич мав можливість переховати усі цінності отримані ним злочинним шляхом. Усі фігуранти справи все ж були заарештовані.

У жовтні 1951 р. “ОБХСС” Києва викрив групу у кількості 7 осіб, яка займалася розкраданням товарно-матеріальних цінностей в артілях ім. Сталінської Конституції і “Прогрес”. Її очолювали голови цих артілей, члени КПРС Б.Сапожник і Г.Гендельман. Лише у жовтні 1951 р. вони розікрали 200 м тканини зекономленої злочинним шляхом за рахунок випуску недоброякісної продукції. Коли матеріали на Б.Сапожника були повідомлені секретареві Сталінського райкому КПУ Києва Аргалу, останній дав згоду, однак наступного дня змінив своє рішення і особисто прибув до прокурора міста Виноградова, заявивши,

що згоду на арешт Сапожникова дав помилково. Прокурор визвав до себе Сапожникова, у присутності Аргала зробив очну ставку з одним з його співучасників і одразу дав санкцію на арешт. Однак і після цього Аргал особисто звернувся у міськком партії, де доказував, що на арешт Сапожникова підстав недостатньо, що його увели в оману працівники “ОБХСС” і домагався повернення даної ним згоди. Своїми діями Аргал сам увів в оману міськком КПУ, внаслідок чого туди був викликаний працівник “ОБХСС”, який доповідав про справу Сапожникова. У кінцевому результаті злочинна діяльність групи була доведена і її члени були засуджені до різних термінів позбавлення волі³⁴.

У листопаді 1951 р. Управління міліції Києва відкрило кримінальну справу за звинуваченням члена КПРС А.Розіна. Працюючи начальником пожежно-сторожевої охорони 4-ї Державної взуттєвої фабрики упродовж 2-х років він зловживав службовим становищем з корисливою метою. Згода на його арешт була отримана від секретаря Подільського райкому партії Києва П.Островської 22 листопада 1951 р. 3 січня 1952 р. розслідування справи було закінчено і її було направлено прокурору Києва для передання по підсудності. Прокурор обвинувачувальний вирок по справі затвердив і справу для розгляду направив у народний суд 8 дільниці Подільського району народному судді Паторжинському, який повернув її на дорозслідування. У березні 1952 р. нараді працівників органів прокуратури, суду і міліції народний суддя Паторжинський на питання чому не судять Розіна заявив, що йому судити останнього не дозволяли партійні органи, тому він був змушений повернути справу Розіна на “дорозслідування”. 3 травня 1952 р. розслідування справи було закінчено удруге і її направили прокурору Києва, який відправив справу в обласний суд, а той, у свою чергу, у народний суд 8 дільниці. Оскільки суддя цього суду Кохановська раніше працювала з обвинуваченим Розіним на Державній взуттєвій фабриці, вона прийняла рішення направити справу у народний суд 3-ї дільниці Подільського району, який знову направив справу на “дорозслідування”. 15 липня 1952 р. справу Розіна з протестом прокурора направили у Київський обласний суд, який 15 липня надіслав її у суд 8 дільниці, де вона лежала без руху і лише 15 вересня 1952 р. була розглянута і Розін був засуджений на 7 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах. Таким чином справа з обвинувачення Розіна упродовж більш ніж 8 місяців тягнулася внаслідок злочинно-халатного ставлення працівників суду та інших органів, а також безпідставного втручання у цю справу секретаря Київського райкому КПУ Корніцького і секретаря райкому КПУ Островської³⁵.

У січні 1952 р. Управління міліції Києва відкрило кримінальну справу на завідувача фірменним магазином Пивзаводу № 2 члена КПРС П.Тьотенькіна; директора цього ж заводу, члена КПРС З.Ільченка і

головного бухгалтера заводу безпартійного В.Гальчевського. П.Тьотенькін упродовж тривалого часу розкрадав довірені йому товарно-матеріальні цінності. Директор заводу упродовж 1951–1952 рр. кожну суботу отримував хабарі по 50-100 руб. від Тьотенькіна і систематично брав з магазину пиво, за яке не розраховувався. Ільченко спільно з головним бухгалтером підписали перепустки на вивіз сировини з території заводу. Для отримання згоди на арешт Ільченка усі матеріали були представлені секретарю міськкому партії Ільїну, який згоди на арешт не дав, а запропонував взяти у Ільченка підписку про невийзд і продовжити розслідування. 23 березня справу з обвинувачення трьох фігурантів направили прокурору Києва. Подальше слідство вела прокуратура Подільського району, прокурор якої, молодший радник юстиції Нестеренко, вилучив із справи безпідставно матеріали з обвинувачення Ільченка і Гальчевського і провадження припинив. 28 і 29 травня 1952 р. народний суд 1 ділянки Подільського району Києва розглянув кримінальну справу з обвинувачення Тьотенькіна і засудив його до 7 років позбавлення волі. 6 червня 1952 р. слідчий відділ Управління міліції Києва дії прокурора Подільського району Нестеренка перед прокурором Києва опротестував, тож вирок народного суду 1 ділянки обласним судом було відмінено і запропоновано притягти до кримінальної відповідальності Тьотенькіна спільно з Ільченком і Гальчевським. У листопаді розслідування справи було закінчено і відправлено у суд. Таким чином відмова дати згоду на арешт Ільченка з боку секретаря райкому партії Ільїна була безпідставною, що призвело до затягування справи упродовж 10 місяців³⁶.

16 лютого 1953 р. секретар Київського обкому КПУ Г.Гришко доповідав у адміністративний відділ ЦК КПУ про викриті крупні нестачі і зловживання у роботі відділу боротьби з розкраданням державної власності Управління міліції Києва. Відмічалось, що у 1952 р. у місті були виявлені великі групові крадіжки, факти хабарництва, зловживання на обласній текстильній базі Головлегзбуту, в Управлінні місцевими торгами, Укркурортторзі та інших кооперативних організаціях. Деякі працівники організацій торгівельного збуту промислових підприємств Києва упродовж ряду років займалися розкраданням державного і кооперативного майна нанісши величезні збитки державі. Це було наслідком також того, що Управління міліції Києва і особливо відділ боротьби з розкраданням соціалістичної власності не розвернули наполегливої оперативної роботи на крупних базах гуртового збуту, які, як виявилось були головними вогнищами розкрадання і організації спекулятивних операцій. Деякі керівні працівники міліції злочинно ставилися до виконання своїх службових обов'язків, не проявляли принциповості у своїй практичній роботі, не

реагували на сигнали громадян щодо фактів крупного розкрадання державної власності, приховували серйозні оперативні слідчі справи, неправильно інформували партійні органи, а в окремих випадках допускали прямий обман партійних і державних органів.

Про зловживання і хабарництво в Управлінні місцевих торгів відділ “ОБХСС” мав відомості ще у 1948 р. Про це надходили повідомлення громадян, анонімні листи та інші серйозні сигнали і в останні роки. Однак керівництво Управління міліції і “ОБХСС” такі матеріали не узагальнювали, не аналізували, необхідних заходів з розкриття і припинення злочинної діяльності груп злочинців не вчиняли. У 1948-1949 рр. в “ОБХСС” неодноразово надходили відомості про те, що група працівників місцевих торгів Гінсбург, Брехман, Решетніков та інші підтримані начальником Управління Чуенком і його заступником Орлом, систематично займалися розкраданням. Офіційна перевірка, проведена працівниками “ОБХСС” цю інформацію підтвердила, але злочинці до відповідальності притягнуті не були, а в партійні та інші органи було надано завідомо неправдиву інформацію, що “факти у процесі розслідування не підтвердилися”.

Працівники “ОБХСС” замість організації оперативної перевірки фактів злочинної діяльності направляли деякі листи громадян “для перевірки” самим злочинцям. Оперативна робота підмінялася заходами попереднього затримання, проведенням обшуків, бухгалтерських ревізій, що не давало необхідного ефекту. Робота з оперативним апаратом “ОБХСС” була запущена, деякі його працівники безконтрольно витрачали кошти, які виділялися на оперативну роботу та допускали зловживання. Як наслідок цього переважна більшість слідчих справ виникала не на основі оперативної роботи, а за офіційними матеріалами. Половина слідчих справ розпочиналася міськими відділами міліції і, головним чином, на окремих громадян, які вчинили не значні злочини³⁷.

Колишній начальник Управління міліції Києва В.Комаров, який займав цей пост з 1943 по 1952 рр., по-барському, зневажливо ставився до керівництва відділом “ОБХСС”, не заглиблювався у роботу оперативного і допоміжного апарату відділу, не контролював хід оперативних розробок на осіб, що підривали економіку держави. Він не виконав прямої вказівки колишнього начальника Управління міліції МДБ М.Бондаренка від 20 лютого 1951 р. про форсування оперативної розробки на групу злочинців, яка діяла у системі місцевих торгів і при наявності достатніх підстав не давав санкції на арешт її керівників.

Член КПРС М.Мацейко, який очолював “ОБХСС” з 1943 по жовтень 1951 рр. ігнорував багаточисельні матеріали, що поступали у відділ і сигналізували про зловживання, розкрадання у великих розмірах, хабарництво у кооперативних і торгівельних організаціях,

обманював партійні і державні органи, неправдиво повідомляв, що відомості про злочини Чуєнка, Перса, Орла, Брехмана та інших, яких пізніше викрили, при розслідуванні не підтвердилися. У 1949 р. він ніби через відсутність будь-якої судової перспективи припинив викриття керівника групи, що діяла в Подільському райхарчторзі – Рабіновича. 10 квітня 1950 р. він направив Чуєнку для перевірки анонімний лист, у якому йшла мова щодо великих зловживань колишніх працівників Подільського райхарчторгу Нахшина, Квята та інших про яких були відомості, що вони давали крупні хабарі тому ж Чуєнку. Зловживаючи службовим становищем Мацейко особисто допускав порушення правил торгівлі, незаконно брав на базі в магазині Головлегзбуту товари, користувався грошима, які були вилучені у заарештованих, допускав незаконне використання коштів відведених на оперативні потреби.

Заступником начальника “ОБХСС” з 1943 по червень 1951 рр. працював П.Авраменко, який не лише не керував оперативним складом, що займався об’єктами, де тривалий час діяли групи розкрадачів, а й навіть по особисто прийнятим заявам не вчиняв конкретних заходів для викриття злочинців. Не дивлячись на те, що в “ОБХСС” було достатньо матеріалів стосовно злочинної діяльності Чуєнка, Орла та інших Авраменко хибно повідомляв у міський комітет партії, що при перевірці факти зловживань цих осіб не підтвердилися.

Не приділяли належної уваги боротьбі із розкрадачами державної власності і спекулянтами К.Мазніченко, А.Лобаєв, Л.Миргородський та інші працівники Управління міліції і прокуратури Києва. Київський міськком партії і адміністративний відділ обкому партії належним чином не цікавилися змістом роботи органів міліції і не здійснювали необхідного контролю за їх роботою. Лише після прямої вказівки ЦК КПУ органи Управління міліції МДБ по Київській області у 1952 р. реалізували матеріали стосовно крупних розкрадань, які тривалий час лежали без розгляду і нанесли перші відчутні удари по групам розкрадачів державного майна. Бюро обкому КПУ вважало, що, не дивлячись на деяке посилення роботи “ОБХСС”, Управління міліції Києва повільно перебудовували свою роботу і все одно слабо вели боротьбу з розкрадачами державної власності. Бюро обкому КПУ постановило В.Комарову, члену партії з 1930 р., колишньому начальнику Управління міліції Києва оголосити сувору догану; М.Мацейка, члена партії з 1940 р., колишнього начальника Управління міліції Києва, виключити з партії за зловживання службовим становищем, попускання розкрадачам державної власності і обман партії та державних органів³⁸.

У грудні 1952 р. відбувся пленум ЦК КП(б)У, де піднімалося питання стосовно кадрів оперативних відділів органів міліції МВС

УРСР. Керівництво Управління міліції МВС УРСР, виконуючи рішення пленуму щодо “зміцнення” кадрів відділів боротьби з розкраданням державної власності і спекуляцією, слідчих відділів Управління міліції республіки і периферійних органів міліції за періоди з січня по травень 1953 р. провело ряд практичних заходів. Усім обласним і міським управлінням міліції були дані указівки про повне укомплектування штатів відділів “ОБХСС” і слідчих органів, а також заміну “неякісних” працівників. Для надання допомоги у проведенні даної роботи у регіони було відряджено оперативний склад відділу кадрів Управління МВС УРСР у 14 управлінь міліції областей: Київської, Одеської, Чернігівської, Миколаївської, Ізмаїльської, Вінницької, Дніпропетровської, Львівської і міських управлінь міст Львова і Одеси. За період з січня по червень 1953 р. по органам міліції республіки укомплектовано по лінії “ОБХСС” і слідчих органів 168 посад і замінено 220 працівників, з них по відділам “ОБХСС” – 166 працівників, по слідчим відділам – 54. Всього на 1 червня 1953 р. по відділам “ОБХСС” за списком нараховувалося 2097 працівників, з яких неповну середню освіту мало 1413 осіб, середню – 375, вищу і незакінчену вищу – 31; за партійною приналежністю членів і кандидатів у члени ВКП(б) було 1635 осіб, комсомольців – 282, безпартійних – 180. По слідчим відділам за списком нараховувалося 1001 працівників, з яких членами і кандидатами у члени ВКП(б) були 743 особи, комсомольцями – 135, безпартійними – 123; з вищою освітою була 31 особа, незакінченою вищою – 16, середньою – 244, неповною середньою – 595, нижчою – 115 осіб³⁹.

Начальник політвідділу Управління міліції МВС УРСР М.Скирда 23 листопада 1953 р. звернувся з листом до секретаря ЦК КПУ М.Підгорного з проханням скликання у грудні 1953 р. наради секретарів первинних партійних організацій областей і міських управлінь міліції у кількості 31 голови з порядком денним: “Про роботу партійних організацій Управлінь міліції з укріплення політико-морального стану і покращення службово-оперативної роботи особового складу”. Необхідність такої наради викликала тим, що внаслідок проведеної політвідділом Управління міліції МДБ УРСР перевірки роботи партійних організацій управлінь міліції Тернопільської, Ворошиловградської, Запорізької, Кам’янець-Подільської областей були виявлені серйозні недоліки у роботі цих парторганізацій із забезпечення службово-оперативної діяльності особового складу та виконання постанови Ради Міністрів СРСР від 27 серпня 1953 р. “Про заходи по посиленню боротьби з кримінальною злочинністю і порушенням громадського порядку”. Було встановлено, що партійні організації рідко обговорювали питання службової роботи, слабо розумілися у роботі комуністів на керівних посадах, недостатньо впливали на підвищення

відповідальності комуністів за доручені ділянки роботи. Відділ адміністративних і фінансових органів ЦК КПУ пропозицію М.Скирди розглянув і підтримав й нарада була проведена⁴⁰.

---

¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3645. – Арк. 13-17.

² Там само. – Спр. 3645. – Арк. 17-22.

³ Там само. – Спр. 3645. – Арк. 2-6.

⁴ Там само. – Спр. 3645. – Арк. 6-8.

⁵ Там само. – Спр. 3645. – Арк. 9-11.

⁶ Там само. – Спр. 4937. – Арк. 21-25.

⁷ Там само. – Спр. 4937. – Арк. 172-188, 290-293.

⁸ Там само. – Спр. 3955. – Арк. 17-24, 51-63.

⁹ Там само. – Спр. 4936. – Арк. 1-5.

¹⁰ Там само. – Спр. 4936. – Арк. 5-6.

¹¹ Там само. – Спр. 4936. – Арк. 6-7.

¹² Там само. – Спр. 6306. – Арк. 4-10.

¹³ Там само. – Оп. 24. – Спр. 876. – Арк. 494, 378-422.

¹⁴ Там само. – Арк. 423-424.

¹⁵ Там само. – Арк. 425-428.

¹⁶ Там само. – Спр. 1735. – Арк. 83-85.

¹⁷ Там само. – Арк. 86-88.

¹⁸ Там само. – Арк. 88-90.

¹⁹ Там само. – Арк. 90-91.

²⁰ Там само. – Арк. 92-93.

²¹ Там само. – Арк. 146-149.

²² Там само. – Спр. 1737. – Арк. 34-35.

²³ Там само. – Арк. 36-37.

²⁴ Там само. – Арк. 32-33.

²⁵ Там само. – Спр. 1735. – Арк. 159.

²⁶ Там само. – Спр. 2822. – Арк. 11-12.

²⁷ Там само. – Арк. 12-13.

²⁸ Там само. – Спр. 2092. – Арк. 129-130.

²⁹ Там само. – Спр. 2091. – Арк. 28.

³⁰ Там само. – Спр. 3104. – Арк. 180-183.

³¹ Там само. – Спр. 3105. – Арк. 32.

³² Там само. – Спр. 2091. – Арк. 50-58.

³³ Там само. – Спр. 2091. – Арк. 58-60.

³⁴ Там само. – Спр. 2091. – Арк. 148-149.

³⁵ Там само. – Спр. 2091. – Арк. 150-151.

³⁶ Там само. – Спр. 2091. – Арк. 151-153.

³⁷ Там само. – Спр. 3103. – Арк. 33-34.

³⁸ Там само. – Спр. 3103. – Арк. 35-36.

³⁹ Там само. – Спр. 3103. – Арк. 66-68.

⁴⁰ Там само. – Спр. 2822. – Арк. 51-53.